

УДК 94(477)“1941/1945”:069.5

© *Наталія ГАМАРНИК*

ГУМАНІТАРНИЙ МУЗЕЙНИЙ ПРОЕКТ «РОДИННА ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЙНУ». ПІДСУМКИ 2015 р.

Підбито підсумки гуманітарного проекту Національного музею історії України у Другій світовій війні «Родинна пам'ять про війну» за 2015 р. Проаналізовано матеріали учасників війни на Сході України та їхніх родин, які поповнили фондову колекцію музею і стали джерелом для подальшого дослідження історії війни. У своїх родинних історіях наші співвітчизники розповідають про нинішнє покоління захисників української землі, які вписують героїчні й незабутні сторінки в сімейні літописи.

***Ключові слова:** Друга світова війна, Національний музей історії України у Другій світовій війні, музейний проект, родинна пам'ять, спогади.*

Ми є тим, що пам'ятаємо... Розвиваючи думку видатного українського педагога К.Д. Ушинського, учасники науково-гуманітарного музейного проекту «Родинна пам'ять про війну» уважним ставленням до історії родоводу стверджують: поки пам'ятаємо – живемо.

Четвертий рік функціонування проекту засвідчив: за активністю й географією учасників він не поступається попереднім. Як і раніше, у ньому представлені різні регіони України, зокрема Київ і Київщина, Дніпропетровщина, Житомирщина, Запоріжжя, Полтавщина, Сумщина, Хмельниччина та Черкащина.

У кількісному вимірі результати 2015 р. можна представити так: до проекту долучилися 33 родини, а фонди музею поповнилися близько 670 музейними предметами.

В умовах війни, яка точиться на Сході України, з'явився ще один складник у реалізації проекту. У своїх родинних історіях наші співвітчизники розповідають про нинішнє покоління захисників української землі, які вписують героїчні й незабутні сторінки в сімейні літописи.

Саме такий новий життєпис з'явився в історії родини вже відомих нам Миколенків-Трохимців. Минулого року донька учасника Другої світової війни

Ф.Ф. Миколенка, Н.Ф. Трохимець, поділилася з науковцями музею хвилюючою розповіддю про свого батька-інваліда (без обох ніг), людину великої сили духу, і передала до музею фото та довідки про поранення Ф.Ф. Миколенка [1]. Тоді ще ніхто не знав, що війна, яка прийде в Україну в лютому 2014 р., перетворить на інваліда й сина Н.Ф. Трохимець – Ігоря. Він так само, як і дід, отримав поранення в ногу, так само, як і дід, солдат І. Трохимець виявляв мужність і силу духу, захищаючи територіальну цілісність України на її східних теренах. Як санінструктор відділення збору та евакуації поранених медичної роти 1-ї батальйонної тактичної групи 1-ї окремої гвардійської танкової бригади 8-го армійського корпусу ЗСУ надавав медичну допомогу бійцям на полі бою. Зазнавши поранення, потрапив у полон. Після звільнення з неволі нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ст. Фонди музею поповнилися матеріалами представника молодшого покоління воїнів із роду Миколенків-Трохимців [2].



Матеріали родини Миколенків-Трохимців
в експозиції виставки «Родинна пам'ять про війну: Збережено».

МЗО УССР
 ЧЕРНИГОВСКИЙ
 ОБЛАСТНОЙ
 ГОСПИТАЛЬ
 — для —
 ИНВАЛИДОВ
 ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ

СПРАВКА

Дана Цивалигу Отечественной Войны
Николенко Федоту Федотовичу в том, что он нахо-
 дился на излечении в Черниговском областном госпитале инвалидов
 Отечественной войны с 20. Марта 1949 года по
3. Мая 1949 года.

29 Апреля 1949 г. № 689
 Адрес: _____

по поводу Ампутированные культы верхней трети обоих бедер. Травма-
 тический невризм правого лугевого нерва. (для обучения езды на мотоцикле).
Цивалиг первой группы
 Выписан Мотоколяской удовлетворен Цивалиг первой группы.

Начальник областного госпиталя инвалидов
 Отечественной войны
Майор т/с Сандмирский

Довідка Миколенку Федоту Федотовичу щодо підтвердження інвалідності. 1949 р.

Передачею до фондової колекції музею близько 200 листів із родинного архіву учасника національно-визвольних змагань в Україні президента Української головної визвольної ради К.І. Осьмака увінчалася в цьому році довготривала співпраця з донькою К.І. Осьмака [3]. Посприяла донька відомого українця і знайомству музейних співробітників зі своїм вихованцем Д.О. Шоломом. Педіатр однієї зі столичних дитячих лікарень, він був мобілізований до лав ЗСУ в березні 2014 р. Неодноразово виїжджав у зону проведення антитерористичної операції на Сході України. З вересня перебував у районі Дебальцевого Донецької області. Безпосередньо на позиціях надавав першу медичну допомогу та евакуював поранених бійців. 5 листопада 2014 р. дістав наказ командування забрати пораненого українського бійця в розташуванні сепаратистів під Нікішиним Донецької області. Проте терористи порушили запропоновані ними ж умови й захопили бригаду медиків та офіцерів ЗСУ в полон. Упродовж 52 діб солдат Д.О. Шолом перебував у неволі. Звільнений шляхом обміну 27 листопада 2014 р. До фондів музею було передано фото й куртку (камуфляж), у якій воїн був у зоні бойових дій [4].



Наталія Кирилівна Осьмак, донька президента УГВР Кирила Осьмака, разом із вихованцем родини Денисом Шоломом, учасником АТО, передають генеральному директору Меморіального комплексу Івану Петровичу Ковальчуку понад 200 листів батька з Володимирської в'язниці

Увага світової спільноти прикута нині до мужньої та відважної української льотчиці Н.В. Савченко. 18 червня 2014 р. під час бою в районі с-ща Металіст Луганської області борець 24-го батальйону територіальної оборони «Айдар» Н.В. Савченко потрапила в полон до терористів. На початку липня того ж року її вивезли на територію Росії, звинуватили у вбивстві російських журналістів. Півторарічне ув'язнення загартувало бранку, її ім'я стало символом незламності України в боротьбі за цілісність її територій. Формування світогляду майбутньої льотчиці відбулося в родині, яка свято берегла сімейні традиції, пов'язані із захистом рідної землі. Учасниками Другої світової війни були дід Г.С. Савченко, який зник безвісти в 1941 р., та три дядьки – Олександр, Пилип та Гаврило Сарани. Останній загинув у січні 1942 р. Їхні фото з родинного архіву Н. Савченко, а також куртка, у якій Надія була на Майдані під час Революції гідності, тепер зберігаються у фондах музею [5].

Як набат, на весь інформаційний простір колишнього Радянського Союзу пролунало звернення ветерана Другої світової війни, учасника Сталінградської й Курської битв, бойових дій на Далекому Сході, кавалера чотирьох орденів І.О. Залужного над труною онука, загиблого в зоні бойових дій на Сході України:

«Я хочу, щоб почули мій голос ветерани Великої Вітчизняної війни в Росії. Мої друзі, мої побратими, нас уже мало залишилося, але якщо ви мене почуєте, то зверніться, нарешті, до Путіна! Що ти робиш?! Чого тобі мало? Ви Крим взяли – мало?.. Тобі ще Донецьк потрібен? Луганськ потрібен? Уся Україна потрібна? Ви ж кров проливаєте! Дорогі мої друзі, ветерани Росії, ми ж ділили хліб навпіл, ми цигарку курили одну на двадцятьох, ми один одного захищали в окопах! А тепер завдяки Путіну, дорогі ветерани-росіяни, посилають ваших онуків убивати наших онуків. Мого онука вбили...».

23-річний офіцер запасу І. Гутнік-Залужний пішов на фронт добровольцем. У ніч на 10 серпня 2014 р. він прийняв на себе вогонь противника, який намагався оточити блокпост українських військових поблизу м. Амвросіївки Донецької області, надавши бойовим побратимам можливість зайняти кругову оборону. У ході бою дістав вогнепальні поранення в шию і спину, які виявилися смертельними [6].

У ході роботи з родиною Гутнік-Залужних до фондів музею надійшли матеріали трьох поколінь: діда, онука й матері загиблого захисника України. Г. Гутнік-Залужна – учасниця бойових дій в Афганістані [7].

Упродовж року були зібрані комплекси матеріалів захисників східних теренів України: О. Петраківського, І. Костенка, Ю. Смірнова, О. Малорода, Л. Гуменюка, О. Савича, В. Назаренка, Л. Полюги, С. Климковича, Л. Сухацького, В. Гуменюка та інших. Вони містять фото та документи старшого покоління родин – учасників Другої світової війни, чий мужність і звитяга вплинули на виховання сьгоднішніх захисників України.

74 роки тому, у 1941 р., 20-річний лейтенант Ю. Смірнов був випускником Київського танкового військового училища. Тоді їх, курсантів-випускників, не відпустили додому, а вночі підняли по тривозі – почалася війна. Перший великий танковий бій для молодого офіцера був під Ленінградом, де він одержав поранення. А далі – битва під Сталінградом і знову тяжке поранення. У нагородному листі про представлення до звання Героя Радянського Союзу зазначено: «Вбитий у бою. Згорів у танку» [8]. Проте танкіст Ю.П. Смірнов вижив. Нагороджений орденом Вітчизняної війни I ст.

Рік 2014-й, липень... Онук ветерана Другої світової 22-річний старший лейтенант Юрій Смірнов, названий на честь діда, через два тижні після закінчення Львівської академії Сухопутних військ імені Петра Сагайдачного разом зі своїми товаришами був направлений у зону бойових дій на Сході України. Виконуючи завдання з артилерійської розвідки, 24 серпня 2014 р. під Іловайськом Донецької області російські військові захопили командира в полон, де він перебував упродовж 87 діб. Вороги неодноразово пропонували українському офіцерові перейти на їхній бік, проте він залишився вірним військовій присязі. У неволі допомагали вижити віра в Бога й молитви... Дізнавшись, що дід старшого лейтенанта Ю.І. Смірнова учасник Другої світової війни, терористи звільнили офіцера з полону. Фондову колекцію музею поповнили фото періоду Другої світової та

війни на Сході України, а також особисті речі молодшого Ю.І. Смірнова: куртка, іконки, молитовники... [9]

В основі героїчного подвигу спецпризначенця Героя України О. Петраківського – гарт, який він успадкував від діда С. Дем'яновича – учасника Другої світової війни, та батьків – військовослужбовців, котрі виховували сина особистим прикладом. 20 липня 2014 р. під час виконання завдання в зоні бойових дій на Сході України група О. Петраківського потрапила в засідку. У ході бою командир дістав важке осколочне поранення в голову, однак продовжував керувати діями групи, виносив з-під обстрілу поранених бійців, чим забезпечив передислокацію колони. Після тривалого лікування в Головному військово-медичному клінічному центрі Міністерства оборони, клініках в Ізраїлі та в Польщі стан майора О.П. Петраківського до сьогодні залишається стабільно тяжким. Серед артефактів, переданих родиною до музею, – куртка (камуфляж) офіцера та фото його діда – кавалера двох орденів Червоної Зірки, який на фронтах німецько-радянської війни зазнав п'ять поранень [10].

Серед завдань проекту – пошук родин учасників національно-визвольних змагань 40-х рр. ХХ ст., зокрема вояків Української повстанської армії, онуки та правнуки яких нині відстоюють свободу та незалежність України. У результаті проведеної роботи було зібрано комплекси матеріалів родини Л.І. та Д.Ю. Полюг із Львівщини та В.П. і Р.Р. Пилипчуків із Рівненщини. Про останню родинну історію розповімо детальніше.

На початку німецько-радянської війни В. Пилипчук перебував у лавах РСЧА. Потрапив до німецького полону. Після втечі в листопаді 1941 р. повернувся до рідного м. Здолбунова Рівненської області. Ставши в травні 1942 р. членом ОУН, брав участь у підпільній боротьбі та виконував відповідальні завдання Проводу УПА. У боях під Гурбами у квітні 1944 р. до в'язниці НКВС потрапив його батько. У жовтні 1945 р. В. Пилипчука також заарештували й засудили на 20 років позбавлення волі та 5 років позбавлення громадянських прав. Після закінчення терміну ув'язнення в таборах ГУТАБу поїхав до своїх рідних, що перебували на засланні в м. Александровськ Пермської області, де у 1957 р. одружився з Р.Р. Кондратюк. Її батька, вояка УПА, застрелили НКВесівці, а рідних виселили до Пермської області, де відбував покарання її майбутній чоловік. В Україну подружжя повернулося в 1965 р. Вихований у родині національно свідомих громадян їхній онук, С. Климкович, з травня 2014 р. захищав східні терени України у складі 2-го батальйону територіальної оборони Рівненської області «Горинь». Військова куртка бійця, однострої та фото його дідуся й бабусі вже експонуються в Музеї [11].

Активно долучилися до реалізації проекту родини учасників Другої світової війни: Гедзів-Древецьких, Смирнових, Ткаченків, Полякових, Павлюків, Федорченків-Тарасюків, Овчаренків, Музирів та інших.

У своїх споминах «Ніхто не забутий, ніщо не забуто» про свого батька згадує Г. Кальна з Києва: «Є багато ветеранів, солдатів та офіцерів, усе життя

яких, їх воєнні подвиги та безмежна відданість Батьківщині слугують гарним прикладом для молоді. У числі таких ветеранів був полковник Кальний Іван Гаврилович...» [12]. І.Г. Кальний – учасник громадянської війни. У 1938 р. репресований, у жовтні 1941 р. реабілітований і поновлений у військовому званні. Досвідчений кадровий військовий доклав багато зусиль до підготовки резервів для фронту. Учасник визволення Польщі та Східно-Прусської наступальної операції. Загинув 21 січня 1945 р. Дружина та донька І. Кального в жовтні 1941 р. були вивезені на примусові роботи до Німеччини. Звільнені 23 березня 1945 р. До фондозбірні музею надійшли поштові картки 30-х рр. ХХ ст., фото, нагороди, документи та особисті речі І. Кального [13].

Спогадами про довоєнне життя родини матері Г.Т. Древецької поділилася Н.С. Гедзь. Вона розповіла про труднощі, яких зазнала її мама в 30-х рр. ХХ ст., після того, як її батька Т.Є. Древецького репресували, про життя в окупованій нацистами Славуті (нині Хмельницької області), про бойовий шлях матері та її братів – Бориса та Євгена Древецьких. Учасником Другої світової війни був батько Н.С. Гедзь – С.М. Гедзь. З початком німецько-радянської війни студент біологічного факультету Одеського державного університету С. Гедзь був мобілізований до лав РСЧА. Перше бойове хрещення прийняв у боях на лівому березі р. Прут у районі с. Скуляни (нині с. Скулень, Молдова). На початку липня 1941 р. брав участь в обороні Кишинева, оборонних боях в Україні. Його фронтові дороги пройшли через Кавказ, Кримський півострів, а далі були бої за Польщу та Німеччину. Кавалер чотирьох орденів Вітчизняної війни. По війні закінчив навчання в Одеському державному університеті. 45 років свого життя С.М. Гедзь присвятив викладацькій роботі. Його донька в листі до співробітників Меморіального комплексу звернулася з проханням прийняти на постійне зберігання все, що залишилося в родині: «...Після смерті батьків у мене залишилися фотографії, ордени, медалі родини. Прямих нащадків, яким цікава історія родини, немає. Є нащадки в Росії, але їм ця історія не цікава. Щоб ці предмети не опинилися на смітнику, прошу співробітників Національного музею історії України у Другій світовій війні прийняти на зберігання речі, фото, нагороди та інше...» [14]. Фондову колекцію музею поповнили 53 артефакти з родинного архіву Гедзів-Древецьких [15].

Із с. Мелекіне, що неподалік від Маріуполя, пішли на фронт п'ятеро братів Щербанів – Яків, Микола, Григорій, Федір та Іван. У лютому 1944 р. прилетіла до рідної домівки чорна звістка про загибель на Перекопі найстаршого сина Якова. Доля ще чотирьох залишалася невідомою.

У 1946 р. на запит рідних до органів з обліку військових втрат надійшли повідомлення про те, що Микола, Григорій, Федір та Іван Щербані зникли безвісти у вирі війни.

Про історію цієї родини музейні працівники дізналися з листа правнучки М. Щербаня, А. Денисюк, яка звернулася до музею з проханням допомогти: «...Ми не знаємо, де вони служили, де загинули і зникли безвісти. Можливо, є

десь поховання чи братська могила? Якщо Ви допоможете нашій родині – ми будемо безмежно вдячні! Для нас важлива будь-яка інформація, навіть незначна... Одна надія на Вас...» [16]. Цю хвилюючу розповідь та фото з родинного архіву доповнили сповіщення про загибель на братів Щербанів із документального фонду загиблих України, які зберігаються в музеї [17]. На жаль, установити місця поховання братів не вдалося...

Пам'ять про захисників Вітчизни живе в родині, а на вулиці Братів Щербанів, найбільшій у рідному селі, вдячні нащадки встановили пам'ятник п'ятьом своїм землякам, які ціною власного життя захистили рідну землю.

На основі зібраних матеріалів упродовж року було створено 5 виставок: «Кирило Осьмак: автопортрет у листах на тлі Владімирського централу», «Партизанські рейди генерала Наумова», «Іловайськ. Рік потому», «Війна очима ТСН» та «Родинна пам'ять про війну: Збережено». Остання стала підсумком чотирирічної роботи проекту. Експозиція виставки стала традиційним місцем зустрічі з героями та родинами учасників Другої світової війни та бойових дій на Сході України, місцем проведення уроків пам'яті. Упродовж року в рамках музейного заходу відбулося 10 таких презентацій.

Так, під час зустрічі 15 червня власною трагічною родинною історією поділилася донька воїна Другої світової війни, мати учасника бойових дій на Сході України Н. Трохимець, родинну історію розповів А. Згурський. Про найзапекліші бої розповідали ті, хто нині стоїть на захисті територіальної цілісності України: І. Костенко, О. Сільницький та побратим Героя України Сергія Кульчицького. Серед почесних гостей була О. Лужевська – дружина загиблого Героя України Р. Лужевського. Понад 300 артефактів, пов'язаних із подіями Другої світової війни та боїв на Сході України, було передано безпосередньо під час заходу.

У дні, коли країна вшановувала пам'ять про бійців Іловайської трагедії, у музеї відбулася зустріч з учасниками подій. Відомий фотограф-документаліст М. Дондюк прокоментував передані раніше до музею світлини, зроблені в серпні 2014 р. в районі Іловайська. Своїми спогадами про бої поділився фельдшер батальйону «Миротворець» М. Гулак, який порушив питання про ціну людського життя під час війни, про роль медичного працівника на гібридній війні. Під час заходу медик передав до музею прапор Червоного хреста, власний бронежилет, у якому застрягли чотири кулі противника; пошкоджений осколками однострій хірурга М. Ленька, з яким вони разом надавали допомогу бійцям, а також медичні інструменти. Загалом колекцію поповнили понад 60 музейних предметів.

У День захисника України, що вперше в 2015 р. відзначався на державному рівні, у музеї презентували матеріали виставки «Війна очима ТСН» та предмети, що доповнили виставковий проект, присвячений загиблим під Ізвариним Донецької області спецпризначенцям та полеглим героям із Київщини. У великому родинному колі зібралися рідні Героїв України В. Коваленка і І. Зубкова, а також Є. Бурка, С. Майсеєва, І. Маркова, В. Гаркавенка, Л. Сухацького, О. Гаркавенка, В. Гуменюка та їхні бойові побратими.

У Меморіалі також проводилися уроки пам'яті, присвячені депортації кримськотатарського народу в 1944 р., зокрема «Депортація кримських татар 1944 року мовою документів та у картинах кримськотатарського художника Рустема Емінова», адже колективна пам'ять українського народу складається з пам'яті окремих родин та етносів.

За підсумками реалізації науково-гуманітарного музейного проекту «Родина пам'ять про війну» впродовж 2015 р. було зібрано 40 комплексів матеріалів, гідне місце у фондівій колекції музею посядуть 668 музейних предметів. Нині триває процес наукової обробки отриманих артефактів.

Загалом протягом чотирьох років зібрано 117 комплексів матеріалів, 1438 музейних предметів. Функціонування науково-гуманітарного музейного проекту триває.

Джерела та література:

1. Генеральний каталог. – Миколенко Ф.Ф. // Фонди Національного музею історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс. (далі – Фонди, Книга реєстрації поштової кореспонденції, архів науково-експозиційного відділу НМІУДСВ).
2. Матеріали Трохимця І. // Архів науково-експозиційного відділу НМІУДСВ.
3. Матеріали Осьмака К.І. – КН-264018. – КН-264064 // Фонди НМІУДСВ.
4. Матеріали Шолома Д.О. // Архів науково-експозиційного відділу НМІУДСВ.
5. Матеріали Савченко Н.В. // Архів науково-експозиційного відділу НМІУДСВ.
6. «Він не міг вчинити інакше...» – сказав старий фронтовик про полеглого онука. // Іменем закону № 34 (5940). – 21 серпня 2014. – С. 20.
7. Матеріали Залужного І.О., Залужної Г.І. та Гутнік-Залужного І.В. // Архів науково-експозиційного відділу НМІУДСВ.
8. Нагородний лист на представлення Смірнова Ю.П. до звання Героя Радянського Союзу. // Електронний банк документів «Подвиг народу у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.» // <http://podvignaroda.mil.ru/podvig-flash/> // Архів ЦАМО. – Ф. 33. – Оп. 686044. – Е.х. 313.
9. Матеріали Смірнова Ю.І. // Архів науково-експозиційного відділу НМІУДСВ.
10. Нагородний лист Петраківського С.Д. до нагородження орденом Червоної Зірки. // Електронний банк документів «Подвиг народу у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.» // <http://podvignaroda.mil.ru/podvig-flash/> // Архів ЦАМО. – Ф. 33. – Оп. 686044. – Е.х. 1527.
11. Матеріали Пилипчука В.П., Пилипчук РВ. та Климковича С. // Архів науково-експозиційного відділу НМІУДСВ.
12. Спомини Кальної Г.І. «Ніхто не забутий, ніщо не забуто». – КН-261180. – Д-64642 // Фонди НМІУДСВ.
13. Матеріали Кального І.Г. – КН-264018. – КН-264064 // Фонди НМІУДСВ.
14. Лист Гедзь Н.С. до співробітників Національного музею історії України у Другій світовій війні. – КН-262980. // Фонди НМІУДСВ.
15. Матеріали Гедзя С.М., Древецького Є.Т. та Древецької Г.Т. – КН-262962. – КН-26973 // Фонди НМІУДСВ.
16. Лист Денисюк А.В. – В/х № 346 від 22.04.2015 р. // Вхідна електронна кореспонденція НМІУДСВ.
17. Документальний фонд загиблих України. – ТФ-5263/4. – Арк. 200, 207, 207, 226, 228. // Фонди НМІУДСВ.

© **Наталія ГАМАРНИК**

**ГУМАНИТАРНЫЙ МУЗЕЙНЫЙ ПРОЕКТ
«ПАМЯТЬ О ВОЙНЕ В ИСТОРИИ МОЕЙ СЕМЬИ».
ИТОГИ 2015 г.**

Подведены итоги гуманитарного проекта Национального музея истории Украины во Второй мировой войне «Память о войне в истории моей семьи» 2015 г. Проанализированы материалы участников войны на Востоке Украины и их семей, которые дополнили фондовую коллекцию Музея и стали источником для дальнейшего исследования истории войны. В своих семейных историях наши соотечественники рассказывают о нынешнем поколении защитников украинской земли, которые вписывают героические и незабываемые страницы в семейные летописи.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Национальный музей истории Украины во Второй мировой войне, музейный проект, семейная память, воспоминания.

© **Nataliya GAMARNYK**

**HUMANITARIAN MUSEUM PROJECT
“FAMILY MEMORIES ABOUT THE WAR”.
2015 ANNUAL CONCLUSIONS**

Concluded the results for 2015 of the humanitarian project of the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War “Family memories about the war.” Analyzed the materials of participants in the war in the East of Ukraine and their families joined the fund collection of the museum and became a source for further study of the history of war. In their family histories tell of our fellow defenders of the current generation of Ukrainian lands that are entered heroic and unforgettable page in the family chronicles.

Keywords: Second World War, National Museum of the History of Ukraine in the Second World War, the museum project, family memories, memories.